

<https://doi.org/10.15407/economyukr.2026.04.003>

УДК 330:316.614-044.922]:338.246.8(477)

JEL: I31, O20

В.М. ГЕЄЦЬ, д-р екон. наук, проф., академік НАН України,
заслужений діяч науки і техніки України,
головний редактор журналу «Економіка України», директор
ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»
вул. Панаса Мирного, 26, 01011, Київ, Україна
e-mail: gvm@ief.org.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2895-6114>

ТРАНСФОРМАЦІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ЯК ФОРМИ СОЦІАЛЬНОЇ ДІЇ У ВОЄННО-ПОВОЄННОМУ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ*

Досліджено процеси зміни змісту і форм економічної соціалізації з метою обґрунтування перспектив розширення взаємодії економічного і соціального, з одного боку, і трансформації під впливом соціалізації діяльності державного апарату управління й громадських організацій у частині динаміки змін ступеня довіри до них — з іншого. Розкрито засади забезпечення розвитку основоположних складових економічної соціалізації як процесу формування внутрішніх мотивів екстеріоризаційної діяльності особистості, що є однією із структуроутворюючих опор у процесі розвитку економіки.

Ключові слова: економічна соціалізація; довіра; громадські й волонтерські організації; ветерани; право власності; ціннісні орієнтири; вторинна соціалізація; суспільні опори; інституційна спроможність; соціальні права; саморозвиток.

Економічна соціалізація, будучи формою соціальної дії, яка організовує (визначає) характер і способи економічної взаємодії особистості, є результатом

* Дана стаття є продовженням авторського дослідження проблем зміни змісту і трансформації форм економічної соціалізації (Геєць, 2024; 2025).

Ц и т у в а н н я: Геєць, В. (2026). Трансформація економічної соціалізації як форми соціальної дії у воєнно-повоєнному розвитку економіки України. *Економіка України*. 69. 04(773). 03—27. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2026.04.003>

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2026. Стаття опублікована на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

реакції суспільства. Вона може бути спрямована як на розвиток економічного середовища ринкового характеру, так і «...на компенсацію ринкових збоїв. Корисно (для такого характеру дій. — В.Г.), щоб люди мали певну довіру один до одного. За відсутності довіри було б дуже дорого застосовувати альтернативні санкції та надавати гарантії, і багато можливостей для взаємовигідної співпраці було б втрачено» (Arrow, 1969, р. 14), що, зрозуміло, веде до зростання трансакційних витрат. У першу чергу йдеться про міжособистісну довіру населення країни, яке здійснює свою економічну діяльність завдяки економічній соціалізації, результатами якої є опанування здібностей і здобуття навичок до економічної дії. Остання характеризується обсягом і цінністю створених у тому числі й суспільних благ, що підвищують якість життєдіяльності. Залежно від отриманих результатів діяльності визначається ступінь успішності економічної соціалізації населення, яке веде трудову діяльність. При цьому необхідною умовою успішності економічної соціалізації є наявність у суспільстві міжособистісної довіри. У протилежному випадку при здійсненні економічних дій, які передбачають здебільшого і взаємодію особистостей, потрібно буде створювати (реалізовувати) і формувати докази, що переконуватимуть у доцільності, насамперед, взаємодії. У ринково організованому середовищі в першу чергу йдеться про контрактні відносини та їх виконання. Наявність же високого ступеня довіри не вимагає пошуку доказів, щоб переконати учасників взаємодії у процесі продуктивної діяльності в істинності намірів кожного.

Для української економіки існуючі обстеження проблеми довіри, що виконані соціологами Національної академії наук України, свідчать про тенденції довготривалого характеру, які відображають наявність високого ступеня недовіри. За період 1992—2021 рр. кількість прихильників думки, що нікому не довіряти — це найнебезпечніше, зросла на 10 в. п. і досягла майже 57 % опитаних. Це свідчить про суттєві негативні трансформації соціального простору України, що зумовило актуальність даного дослідження.

Отже, **мета статті** — розкрити особливості трансформації економічної соціалізації у соціально-економічному просторі України в умовах поглиблення ринково орієнтованої діяльності, розглянути розвиток необхідних форм соціальної дії як опори воєнно-повоєнного відновлення української економіки.

Формування ринкових відносин у економіці України пов'язане з 1990-ми роками і першим десятиріччям XXI ст. На міжнародному рівні українська економіка була визнана ринковою у 2005—2006 рр. Як до, так і після визнання рівень недовіри в українському суспільстві зростає, хоча майже половина населення за весь період спостережень (2002—2021 рр.) вбачало необхідність у тому, щоб поєднати державне управління й ринкові методи, не абсолютизуючи ні виключно ринкові методи, ні бажання повернутися до планової економіки. За ринково орієнтованої діяльності, у якій, як відомо, контрактні відносини стають ключовими, а трансакційні витрати відіграють важливу роль,

посилення недовіри в суспільстві як соціопсихологічного стану її членів веде до їх (трансакційних витрат) зростання, оскільки рівень довіри визначає відповідну поведінку учасників ринку з ключовою роллю контрактних відносин. При цьому зростання недовіри в українському суспільстві відбувалось як у період формування ринково орієнтованих відносин, тобто до 2005—2006 рр., так і в наступні роки функціонування. Це підтверджує наявність постійного зростання трансакційних витрат, оскільки, на думку О. Уільямсона (1996), недовіра часто формує непорозуміння і конфлікти, які спричиняють відтермінування, зриви та інші неполадки в цих відносинах. Про високий рівень трансакційних витрат в економіці України на тлі зростаючої недовіри в суспільстві говорять також і результати соціологічних обстежень (табл. 1—6). При цьому для українців потрібно дуже багато доказів, щоб переконати їх у будь-якій істині. Наявний рівень таких переконань, які були характерними весь період спостережень, властивий майже для 66 % опитаних, тобто для більшості, і з часом їх кількість зростала, що свідчить про труднощі з досягненням узгодженості в більш широких аспектах діяльності, у тому числі й у контрактах, які є однією з ключових складових організації економічної діяльності в умовах ринку.

Високий рівень недовіри супроводжується, як показано в табл. 1, порівняно низьким рівнем суспільної моралі. Так, близько 75 % населення у своїх відповідях підтверджують, що в думках майже кожен може збрехати, щоб уникнути неприємностей, або що більшість людей узагалі ні в що не вірять, або багатьом важко зрозуміти, у що вірити на фоні майже 60 % недовіри, оскільки найнебезпечніше — нікому не довіряти. Саме брак довіри є однією з причин економічної відсталості, оскільки люди живуть і думають дуже по-різному, причому спосіб життя і думки багатьох прямо суперечать вимогам формаль-

Таблиця 1. Динаміка змін у суспільній моралі й ступеня довіри в Україні в 1992—2021 рр., % від загальної кількості відповідей

Варіанти відповідей	Терміни опитувань			
	1992	2006	2016	2021
За теперішнього безладу і невизначеності важко зрозуміти, у що вірити (згоден)	78,5	76,2	72,2	70,5
Проблема нині в тому, що більшість людей узагалі ні в що не вірять (згоден)	81,8	77,2	76,1	73,9
Потрібно дуже багато доказів, щоб переконати людей у істині	65,8	68,3	67,2	68,2
Більшість людей спроможні збрехати, щоб просуватися по службі (згоден)	68,6	76,9	74,8	72,7
Нікому не довіряти — найнебезпечніше	46,7	47,5	52,1	56,2
Майже кожен може збрехати, щоб уникнути неприємностей (згоден)	60,3	64,1	71,6	70,2

Джерело: Парашевін, 2021.

ної організації (Banfield, 1958). Ідучи таким шляхом, Е. Бенфілд відповів на запитання, звідки в суспільстві виникає нездатність об'єднатись і скоординувати свої дії, яка призводить до відсутності економічного розвитку.

Для з'ясування можливих причин невдачі в економічному розвитку, які стосуються міжособистісної довіри, її впливу на результат економічної діяльності та суперечностей між тим, що думають люди і як вони діють усупереч вимогам формальної організації, важливо розуміти, які вимоги існують у суспільстві, й у першу чергу з боку держави. Повинно йтися саме про державу серед формальних організацій, адже саме «...державою часто (а в багатьох випадках і не часто. — В.Г.) відігравати особливу роль у розподілі ресурсів, оскільки за своєю природою вона має монополію на примусову силу, а примусова сила може бути використана для економії (а може і не бути, тобто діяти всупереч інтересам економії і підвищення, урешті-решт, результативності надання суспільних благ, реально підтримуючи інтереси монополії, олігополії і олігархату і, крім того, вимагаючи або претендуючи на неформальну участь у прибутках для особистого збагачення. — В.Г.) на трансакційних витратах» (Arrow, 1969, р. 12). У такому разі замість економії трансакційні витрати зростають, чим знижують ефект економічної діяльності і, як результат, довіру до держави за низького рівня ефективності діяльності роботи її уряду, завдання якого реалізовувати політику згуртованості.

У даному контексті для України є всі підстави для негативних оцінок. Так, за даними Світового банку, за показником якості державного управління, оціненим, зокрема, за критерієм «ефективність роботи уряду», Україна у 2013 р. посіла 149-те місце серед 212 країн, для яких проводились обстеження¹. Цей оціночний показник є ключовим серед ряду інших. У списку Світового банку всі країни розташовано саме за показником ефективності влади, а не за узагальненим рейтингом державного управління, тобто саме за ним оцінюється, наскільки ефективно влада тієї чи іншої країни керувала державою. При цьому важливо, що за індикатором, який урахує думки населення і підзвітність державних органів, Україна входить до третьої, останньої, групи країн (індекс 10—40) із значенням 36,97. Це група з найгіршими показниками (у другій та першій — відповідно, 41—70 і 71—100).

На даний час соціальні обстеження проблеми довіри до функціонування апарату державного управління, який у реальності повинен проводити необхідну управлінську діяльність держави у сфері економіки шляхом забезпечення, зокрема, дотримання прав власності, як показують отримані результати соціологічних обстежень в Україні (Геєць, 2025), мають далеко неоднозначну оцінку. Нами обрано цей аспект діяльності державного сектору з огляду на те, що формування приватної власності як ключового інституту ринкової економіки при переході до ринку в Україні було і сьогодні залишається одним з найважливіших. Це стосується в тому числі поглядів населення на доміну-

---

¹ Рейтинг стран по качеству государственного управления. NoNews. URL: <https://nonews.co/directory/lists/countries/governance-indicators> (дата звернення: 24.01.2026).

вання бажаних часток приватної і державної власності як ознак у рейтингу економічної свободи, що є ключовим у ринковому господарюванні. Наявні результати свідчать, що в Україні проблема відносин держави і суспільства щодо бажаного співвідношення приватної і державної власності є невирішеною, оскільки в разі наявності в Україні якісної системи державного управління, вона мала б входити до топ-30 країн за індексом захисту прав власності². За даними ж Світового банку, Україна за міжнародним індексом прав власності IPRI³ у 2025 р. за показником фізичного права власності з балом 2,907 посіла лише 108-ме місце із 125 країн, а за показником права інтелектуальної власності з 4,485 балу — 96-те, хоча це її порівняно сильний бік, оскільки за першим показником за останні п'ять років спостерігалася спадна тенденція (у 2020 р. з балом 5,772 — 101-ше місце⁴). Якщо виходити з бажаної для населення пріоритетності державної чи приватної власності, яка може розглядатись як необхідна складова, тобто як власність, що контролюється державою, то для її ефективного використання достатньою умовою є наявність високого ступеня довіри з боку населення до влади. Це досить важливо, оскільки влада формує і реалізує умови для забезпечення державними інститутами її використання на правовій основі з високою мірою ефективності. Власне, на такій основі можна отримати легітимне визначення щодо можливої націоналізації / приватизації власності в Україні.

У ХХ ст. у світі погляди на доцільність націоналізації / приватизації зазнавали значних коливань. Вони неодноразово змінювалися в країнах Західної Європи, латиноамериканських країнах, країнах Південно-Східної Азії і Східної Європи, тобто мали характер всесвітнього явища (Siegmund, 1996). З огляду на це, безумовно є необхідність проведення аналізу інститутів держави та її апарату з метою оцінки його (апарату) діяльності щодо здатності забезпечити ефективний контроль і дотримання прав власності (Геєць, 2025). Власне, це оцінюється ступенем довіри населення до діяльності, зокрема, апарату управління.

За результатами дослідження Центру Разумкова (табл. 2), рівень довіри в суспільстві до апарату, що уособлює державні органи влади, за весь період доступних для нас спостережень з 2018 р. має від'ємні значення за винятком вересня — жовтня 2022 р., тобто через півроку після початку повномасштабної війни. Станом на березень 2024 р. баланс довіри / недовіри майже зрівнявся з показниками 2018 р. і характеризувався його зміщенням у бік недовіри. Існуюча при цьому сенсильність обмежує можливості успішної реалізації

² Романчук Я. Новое измерение качества госуправления. Украинскому Правительству в руки нельзя давать даже 20% ВВП, а у него более 70%. *ЦН.Блоги*. 2025. 18 груд. URL: <https://censor.net/ua/blogs/3591259/novoe-izmerenie-kachestva-gosupravleniya-ukrainskomu-pravitelstvu-v-ruki-nelzya-davat-daje-20-vvp-a-u> (дата звернення: 24.01.2026).

³ International Property Rights Index 2025. *Property Rights Alliance*. URL: <https://internationalpropertyrightsindex.org/> (дата звернення: 24.01.2026).

⁴ Там само.

державних рішень, знижує ефективність використання ресурсів і збільшує трансакційні витрати у сфері повноважень державного апарату управління, а отже, і здатність забезпечити як реалізацію прав власності, так і її ефективне використання. При цьому важливо врахувати, що трансакційні витрати є тією силою, ефект прояву яких формує феномен «недостатності ринку». Саме з цих причин в Україні ринково орієнтована економіка так і не змогла забезпечити економічне зростання (рівень 1990 р. досягнутий не був), хоча, станом на довоєнний час, масштаби це дозволяли.

Державний апарат управління, маючи вертикальну організацію, де поряд з централізованими органами влади функціонують місцеві органи влади, які мають перевагу над центральними завдяки значно вищому ступеню взаємодії з місцевим населенням і громадськими організаціями, що діють на даній території. Існуючі можливості, які відкрила для населення ринкова економіка в плані реалізації економічних свобод, більшою мірою можуть реалізуватися шляхом участі у виробленні рішень стосовно перспектив розвитку, зокрема, громад, сформованих згідно з результатами територіально-адміністративної реформи, яка в даний час започаткована і реалізується в Україні. Саме тому за таких умов акцент важливо зробити на взаємодії місцевих органів влади з активістами, що працюють у територіальних громадах, довіра до яких, за даними обстежень USAID і низки міжнародних організацій, є значно вищою. На даний час у населення зросло відчуття спроможності на місцевому рівні впливати на необхідні зміни й проявляти громадянську відповідальність: **рівень 2023 р. був вищим порівняно з 2021-м, хоча залишається ще достатньо простору для вдосконалення їх діяльності, зокрема на місцевому рівні, в плані впливу на зміни у власній громаді**⁵.

Обстеження горизонтальних сегментів соціальної згуртованості на рівні громад також підтвердили попередній висновок, що, незважаючи на певний рух, громадянської активності ще бракує. Автори дослідження зазначають, що «...найрідше згадуваною діяльністю є участь у місцевому врядуванні та прийнятті рішень: 83 % респондентів сказали, що ніколи не відвідували заходи, організовані місцевою владою. Це вказує на потребу в інвестуванні у механізми та заходи, що можуть сприяти участі громадян в ухваленні рішень на місцевому рівні <...> Посилення громадянської активності (а це і є одним із способів розширення економічної соціалізації населення. — В.Г.) принесе подвійну вигоду, бо зміцнить власні соціальні мережі, одночасно сприяючи розвитку у громаді духу співпраці та солідарності як суспільного блага...»⁶. Як бачимо, результати 2023 р., попри певне піднесення порівняно з 2021-м, майже збіга-

⁵ Соціальна згуртованість в Україні: тенденції за даними індексів rescore 2023 та SCORE 2021 (Частина I). UNDP. 2024. 27 бер. URL: https://api.scoreforpeace.org/storage/pdfs/PUB_Social-Cohesion-in-Ukraine_UKR_March.7.2024.pdf

⁶ Соціальна згуртованість в Україні: оцінювання горизонтальних відносин за допомогою індексу reSCORE 2023 (Частина II). UNDP. 2024. 27 бер. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/publications/sotsialna-zhurtovanist-v-ukrayini-otsinyuvannya-horyzontalnykh-vidnosyn-za-dopomohoyu-indeksu-rescore-2023-chastyna-ii>

Таблиця 2. Динаміка ступеня довіри до державного апарату (чиновників) в Україні у 2018—2024 рр., % від загальної кількості відповідей

Варіанти відповідей	Терміни опитувань						
	червень 2018	лютий 2019	липень 2020	березень 2021	вересень — жовтень 2022 ^c	лютий — березень 2023	березень 2024
Зовсім не довіряю	50,8	46,1	36,5	36,8	9,6	19,7	35,2
Радше не довіряю	34,5	36,8	41,2	42,9	34,3	44,0	40,9
Повністю довіряю	1,2	1,4	1,4	1,5	6,8	5,8	3,0
Радше довіряю	7,4	7,7	13,3	11,5	48,6	19,5	13,0
Важко відповісти	6,1	8,1	7,5	7,3	0,6	10,9	7,9
Баланс довіри / недовіри ^a	-76,7	-73,8 ^b	-63,0	-66,7	11,5	-38,4	-60,1

П р и м і т к и: ^a автори джерел зазначають, що це різниця між частками тих, хто довіряють, і тих, хто не довіряють. Баланс розраховується як різниця між сумою часток тих, хто відповіли «радше довіряю» і «повністю довіряю», і сумою часток тих, хто відповіли «зовсім не довіряю» і «радше не довіряю». У випадках, коли сума недовіри є більшою за суму довіри, розрахунковий показник позначається знаком «-»; ^b власні розрахунки автора; ^c у цьому опитуванні назви інститутів сформульовано як «Державні установи».

Джерело: складено автором за: Довіра громадян України до суспільних інститутів. Український центр економічних і політичних досліджень ім. О. Разумкова (червень 2018). URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/dovira-hromadian-ukrainy-do-suspilnykh-institutiv> (дата звернення: 14.05.2024); Рівень довіри до суспільних інститутів та електоральні орієнтації громадян України. Український центр економічних і політичних досліджень ім. О. Разумкова (лютий 2019). URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/riven-doviry-do-suspilnykh-institutiv-ta-elektoralni-orientatsii-gromadian-ukrainy> (дата звернення: 15.05.2024); Початок нового політичного року: довіра до соціальних інститутів. Український центр економічних і політичних досліджень ім. О. Разумкова (липень 2020). URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/pochatok-novogo-politychnogo-roku-dovira-do-sotsialnykh-institutiv-lypen-2020r> (дата звернення: 15.05.2024); Оцінка ситуації в країні, довіра до інститутів суспільства та політиків, електоральні орієнтації громадян. Український центр економічних і політичних досліджень ім. О. Разумкова (березень 2021). URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-sytuatsii-v-kraini-dovira-do-institutiv-suspilstva-ta-politykiv-elektoralni-orientatsii-gromadian-berezen-2021r> (дата звернення: 15.05.2024); Оцінка громадянами ситуації в країні, довіра до соціальних інститутів, політико-ідеологічні орієнтації громадян України в умовах російської агресії. Український центр економічних і політичних досліджень ім. О. Разумкова (вересень — жовтень 2022). URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-sytuatsii-v-kraini-dovira-do-sotsialnykh-institutiv-politykoideologichni-orientatsii-gromadian-ukrainy-v-umovakh-rosiiskoi-agresii-veresen-zhovten-2022r> (дата звернення: 15.05.2024); Оцінка громадянами ситуації в країні та дій влади, довіра до соціальних інститутів. Український центр економічних і політичних досліджень ім. О. Разумкова (лютий — березень 2023). URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-sytuatsii-v-kraini-ta-dii-vlady-dovira-do-sotsialnykh-institutiv-liutyi-berezen-2023r> (дата звернення: 15.05.2024); Оцінка ситуації в країні, довіра до соціальних інститутів, віра в перемогу, ставлення до виборів. Український центр економічних і політичних досліджень ім. О. Разумкова (березень 2024). URL: <https://razumkov.org.ua/povyny/otsinka-sytuatsii-v-kraini-dovira-do-sotsialnykh-institutiv-vira-v-peremogu-stavlennia-do-vyboriv-berezen-2024r> (дата звернення: 14.05.2024).

ються з даними 2014—2018 рр., що свідчить про окремі позитивні, навіть у роки агресії, зміни, хоча на горизонтальному рівні ще недостатні (Геєць, 2024).

Для досягнення позитивних змін потрібна взаємодія населення і державного апарату, рівень довіри / недовіри до якого, на жаль, має від’ємний баланс, а отже, трансакційні витрати на рівні держави не знижуються, оскільки за таких умов інституційна обумовленість діяльності на рівні країни має тенденцію до зростання витрат замість підвищення ефективності економічної взаємодії або спільної діяльності і, відповідно, рівня економічної соціалізації для забезпечення її впливу на результативність у економічному розвитку. При цьому не випадково в Україні в перше десятиліття XXI ст. ринково організована економіка так і не досягла успіхів у забезпеченні економічного зростання до рівня 1990 р., оскільки трансакційні витрати в цілому затримують, а в деяких випадках блокують формування ринкових механізмів (Arrow, 1969), які в такій ситуації не спрацьовують у частині досягнення стабільного й довготривалого зростання економіки. У свою чергу, Л. Ерроу вважав, що трансакційні витрати — це затрати на управління економічною системою, які в макроекономічному відношенні здійснюються насамперед державою, що реалізує свої управлінські функції через інституційну впорядкованість не тільки відносин обміну, а й, на мою думку, відносин розподілу й перерозподілу, до яких вона долучається, формуючи макроекономічні пропорції розширеного відтворення економіки. Висока затратність виконання функцій державного управління зумовила їх низьку ефективність, тому на даний час в Україні втретє в незалежній історії здійснюється спроба реформувати систему державного управління. Так, рішенням уряду створено робочу (експертну) групу для підготовки Стратегії реформування державного (публічного) управління України на 2026—2030 рр.⁷ — так звана Реформа 3.0.

Успішним прикладом формування достатніх для взаємодії державного апарату і населення умов може служити високий рівень довіри українців до громадських і волонтерських організацій (табл. 3). Згідно з опитуванням Civic Engagement Poll, проведеним USAID/ENGAGE у серпні 2023 р., українці більше залучені до діяльності у своїх громадах, ніж у позарегіональних організаціях громадянського суспільства, хоча мають місце перешкоди для їхньої участі в ухваленні рішень у громадах: 75 % респондентів стикалися з такими обмеженнями на місцевому рівні, а в половині громад існують свідомо створені місцевою владою бар’єри, які не є наслідком воєнного стану⁸. З одного боку, це десолідаризує суспільство і знижує в тому числі й ефективність економічної взаємодіяльності, зменшує рівень економічної соціаліза-

⁷ Сорока С. Реформа державного управління 3.0. Як не наступити на ті самі граблі. *Українська правда*. 2025. 26 лис. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2025/11/26/8009044/> (дата звернення: 15.02.2026).

⁸ Гацко В., Даркович А. Не тільки про гроші: виклики співпраці та довіри між активістами та місцевою владою. *Вокс Україна*. 2024. 11 чер. URL: <https://voxukraine.org/ne-tilky-pro-groshi-vyklyky-spivpratsi-ta-doviry-mizh-aktyvistamy-ta-mistsevoyu-vladoyu> (дата звернення: 15.02.2026).

Таблиця 3. Динаміка ступеня довіри до громадських і волонтерських (у дужках) організацій в Україні у 2018—2024 рр., % від загальної кількості відповідей

Варіанти відповідей	Терміни опитувань						
	червень 2018	лютий 2019	липень 2020	березень 2021	вересень— жовтень 2022	лютий— березень 2023	березень 2024
Зовсім не довіряю	15,8 (7,3)	17,7 (8,9)	12,2 (7,7)	12,7 (8,8)	Запитання не ставилося	4,9 (1,2)	6,3 (1,6)
Радше не довіряю	21,4 (13,9)	23,3 (14,2)	24,0 (16,7)	20,3 (15,5)		15,2 (5,3)	17,7 (7,3)
Повністю довіряю	5,2 (16,5)	5,3 (13,8)	5,9 (16,3)	7,2 (20,1)		17,2 (43,0)	10,4 (33,1)
Радше довіряю	38,2 (48,7)	39,6 (53,2)	41,0 (46,6)	46,0 (45,0)		48,6 (44,9)	51,0 (51,5)
Важко відповісти	19,4 (13,6)	14,0 (10,0)	16,8 (12,8)	13,8 (10,5)		14,1 (5,6)	14,6 (6,5)
Баланс довіри / недовіри ^a	6,2 (44,0)	3,9 (43,9) ^b	10,7 (38,5)	20,2 (40,8)		45,7 (81,4)	37,4 (75,7)

П р и м і т к и : ^a автори джерел зазначають, що це різниця між частками тих, хто довіряють, і тих, хто не довіряють. Баланс розраховується як різниця між сумою часток тих, хто відповіли «радше довіряю» і «повністю довіряю», і сумою часток тих, хто відповіли «зовсім не довіряю» і «радше не довіряю»; ^b власні розрахунки автора. *Джерело:* складено автором за: Довіра громадян України до суспільних інститутів. Український центр економічних і політичних досліджень ім. О. Разумкова (червень 2018). URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/dovira-hromadian-ukrainy-do-suspilnykh-institutiv> (дата звернення: 14.05.2024); Рівень довіри до суспільних інститутів та електоральні орієнтації громадян України. Український центр економічних і політичних досліджень ім. О. Разумкова (лютий 2019). URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/riven-doviry-do-suspilnykh-institutiv-ta-elektoralni-orientatsii-gromadian-ukrainy> (дата звернення: 15.05.2024); Початок нового політичного року: довіра до соціальних інститутів. Український центр економічних і політичних досліджень ім. О. Разумкова (липень 2020). URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/pochatok-novogo-politychnogo-roku-dovira-do-sotsialnykh-institutiv-lypen-2020r> (дата звернення: 15.05.2024); Оцінка ситуації в країні, довіра до інститутів суспільства та політиків, електоральні орієнтації громадян. Український центр економічних і політичних досліджень ім. О. Разумкова (березень 2021). URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-sytuatsii-v-kraini-dovira-do-institutiv-suspilstva-ta-politykiv-elektoralni-orientatsii-gromadian-beresen-2021r> (дата звернення: 15.05.2024); Оцінка громадянами ситуації в країні, довіра до соціальних інститутів, політико-ідеологічні орієнтації громадян України в умовах російської агресії. Український центр економічних і політичних досліджень ім. О. Разумкова (вересень — жовтень 2022). URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-sytuatsii-v-kraini-dovira-do-sotsialnykh-institutiv-politykoideologichni-orientatsii-gromadian-ukrainy-v-umovakh-rosiiskoi-agresii-veresen-zhovten-2022r> (дата звернення: 15.05.2024); Оцінка громадянами ситуації в країні та дій влади, довіра до соціальних інститутів. Український центр економічних і політичних досліджень ім. О. Разумкова (лютий — березень 2023). URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-sytuatsii-v-kraini-ta-dii-vlady-dovira-do-sotsialnykh-institutiv-liutyi-beresen-2023r> (дата звернення: 15.05.2024); Оцінка ситуації в країні, довіра до соціальних інститутів, віра в перемену, ставлення до виборів. Український центр економічних і політичних досліджень ім. О. Разумкова (березень 2024). URL: <https://razumkov.org.ua/novyny/otsinka-sytuatsii-v-kraini-dovira-do-sotsialnykh-institutiv-vira-v-peremogu-stavlennia-do-vyboriv-beresen-2024r> (дата звернення: 14.05.2024).

ції, яка як соціальна дія мала б сприяти розвитку економіки, а не стримувати його. Результативність соціальної дії як такої залежить від того, як у країні функціонують існуючі інститути. Проведені в цьому напрямі дослідження Інституту економіки та прогнозування НАН України, у тому числі й шляхом опитування експертів у 2020 р., показали, що за критерієм «інституційна координація» середня оцінка дорівнювала 2,8 з 5, а «узгодженість між секторами» — 2,9. Отримані результати вказують на те, що в Україні близько половини інститутів функціонували ізольовано, тобто без необхідної узгодженості у взаємодіяльності.

Отримані результати цілком однозначно формують нові напрями необхідної соціалізації, у тому числі й економічної, у частині інтеріоризації необхідних навичок у апараті управління щодо подолання розриву між державою (у даному випадку між представниками апарату управління) і суспільством. Це з одного боку. З іншого, це саме стосується і населення, яке проживає в місцевих громадах, оскільки власне воно має, але повною мірою не реалізовує потенціальні можливості безпосередньої участі в ухваленні в інтересах забезпечення стратегічного характеру розвитку громади рішень щодо використання ресурсів, якими розпоряджаються місцеві органи влади. Такі можливості на даний час відкриваються згідно з реалізуваною в Україні адміністративно-територіальною реформою. Для активізації населення з метою подолання існуючих розривів щодо його участі в ухваленні рішень для нього необхідно забезпечити можливості опанування діяльності й формування зацікавленості в проявах громадянської активності, що досягається інтеріоризацією відповідних навичок, пов'язаних з економічною соціалізацією, завдяки якій реалізується спроможність населення брати участь в управлінні розвитком економіки.

Економічна соціалізація населення на місцевому рівні може бути набагато ефективнішою за результатами, оскільки на загальнодержавному рівні взаємодіяльність населення і держави залежить від ступеня демократизації життєдіяльності, що може характеризуватись як якістю законодавства, так і мірою забезпечення верховенства права. За значеннями відповідного індексу, які надає Світовий банк, Україна входить до групи відстаючих країн і в 3,5—4,3 разу поступається Норвегії, Швеції, Фінляндії, які є першою трійкою лідерів. У цілому це актуалізується як необхідністю, так і можливістю залучення до цих процесів широких мас населення в плані розв'язання широкого спектра проблем воєнно-повоєнного відновлення економіки України, серед яких далеко не останнє місце займають проблеми, що стосуються життя й діяльності ветеранів війни, кількість яких, особливо в повоєнний час, налічувати-ме разом із сім'ями декілька мільйонів людей. Дослідження Соціологічної групи «Рейтинг», проведене 5—6 грудня 2024 р., показало зростаючий рівень поінформованості в суспільстві, зокрема щодо проблем ветеранів. Так, за два роки (2023—2024) цей показник зріс у 1,51 разу (табл. 4).

З даних табл. 4 випливає, що більшість населення можна вважати добре поінформованим у цьому питанні, тому його соціалізація в напрямі інтері-

Таблиця 4. Знання проблем ветеранів у суспільстві, % від загальної кількості відповідей

Варіанти відповідей (сумарно)	Терміни опитувань			
	січень 2023	вересень 2023	березень 2024	грудень 2024
«Скоріше поінформовані» й «добре поінформовані»	37	53	56	56

Джерело: складено автором за: Образ ветеранів в українському суспільстві: грудень 2024. *Rating Group*. 2024. 19 груд. URL: <https://www.ratinggroup.ua/news/the-image-of-veterans-in-ukrainian-society> (дата звернення: 17.01.2026); Образ ветерана в українському суспільстві. 5–6 грудня 2024. Соціологічна група Рейтинг; Український ветеранський фонд. URL: https://cdn.prod.website-files.com/685c279caf66f4023ad2cab4/68d2b0e1c2cbf08499b97aad_rg_ua_veterans_1000_ua_122024_press_compressed.pdf

оризації навичок з посилення громадянської активності й впливу на ухвалення рішень стосовно проблем ветеранів у органах влади (зокрема, на місцевому рівні) означатиме розширення можливостей виконання державою своїх обов'язків перед ветеранами. Масштаби проблем соціального і економічного характеру щодо забезпечення їх життєдіяльності мають макроекономічний вимір, оскільки, згідно з опитуваннями, більшість ветеранів хочуть змінити вид діяльності й не готові повернутися на попереднє місце роботи. У цьому сенсі гостро постало питання щодо, з одного боку, забезпечення їх роботою, а з іншого — убезпечення від можливого розширення незадекларованої праці. Необхідно зазначити, що, за оцінками Інституту демографії та дослідження якості життя НАН України, нині, тобто в умовах війни, масштаб ознак незадекларованої праці щодо чисельності населення сягає понад 6,5 млн осіб, або 49 % усього працюючого населення, а кошти, створені зайнятими незадекларованою працею, можуть сягати близько 896 млрд грн, у складі яких приблизно 444 млрд грн — створені неформально зайнятими. Отже, втрати бюджету від ненадходження, відповідно, ЄСВ і ПДФО дорівнюють 100 млрд грн⁹. За вказаних масштабів нинішньої незадекларованої зайнятості в Україні, в разі наявності проблем з мотивацією працевлаштування ветеранів, можна з упевненістю очікувати ще масштабнішого розширення незадекларованої і відповідно неконтрольованої діяльності. Особливо це важливо ще й тому, що взаємодія ветеранів і держави поки що має тенденцію до погіршення. Так, дослідження Соціологічної гру-

⁹ Незадекларована праця в Україні: рівень незадекларованої праці та її вплив на економіку країни (економічні втрати державного та місцевих бюджетів). Методи виявлення незадекларованої праці та шляхи її подолання. Критичні виміри нерівності у сфері незадекларованої праці НАН України. *Інститут демографії та досліджень якості життя імені Михайла Птухи НАН України*. Київ, 2026. URL: <https://me.gov.ua/view/e8244449-b0b9-420c-98e9-8f2f27bca2ae> (дата звернення: 18.02.2026).

пи «Рейтинг» від 5—6 грудня 2024 р. показали, що на запитання «Наскільки виконує чи не виконує сьогодні держава свої зобов'язання перед ветеранами російсько-української війни?» відповіді «скоріше виконує» і «цілком виконує» мають досить мало позитивних оцінок. Так, за 2,5 року кількість позитивних оцінок знизилась у 2,8 разу (табл. 5) і, як бачимо, демонструє тенденцію до подальшого скорочення. На кінець 2024 р. тільки 25 % опитаних дали позитивну відповідь і вважали, що «цілком виконує» і «скоріше виконує».

З даних табл. 5 випливає, що чим далі триває війна, тим гіршою є оцінка виконання державою її зобов'язань перед ветеранами. Можна очікувати, що без змін в управлінській діяльності держави такі тенденції і надалі погіршуватимуться, оскільки в повоєнний період чисельність ветеранів зростає, відповідно, розшириться спектр вимог, збільшиться незадекларована праця, а отже, і тіньова діяльність. За таких умов активізація громадянських організацій через відповідну інтеріоризацію до екстеріоризації їх діяльності у взаємодії влади і суспільства постійно актуалізуватиметься. При цьому слід виходити з того, що необхідного характеру діяльність, яка забезпечуватиме взаємодіяльність влади і суспільства, сама собою не принесе успіху, якщо не матиме відповідної організаційної діяльності, яка базуватиметься на поєднанні, за висновком А. де Токвіля (Tocqueville, 2002), суспільного життя і віри в можливість спільної згоди. Таке поєднання передбачає узгодженість (асоціативність) у поведінці людини, адже «...відсутність такої асоціації є дуже важливим обмежувальним фактором на шляху економічного розвитку в більшій частині світу. Якщо люди не зможуть створювати і підтримувати корпоративні організації, вони не зможуть мати сучасну економіку. Іншими словами: чим вищий рівень життя, якого потрібно досягти, тим більша потреба в організації» (Banfield, 1958, р. 7). Таким чином, забезпечення в умовах повоєнного відновлення економічного розвитку вимагає суспільної злагоди, в основі досягнення якої лежить узгоджена поведінка, яку можна реалізувати зусиллями організованої діяльності. Узгодженість у поведінці визначається, перш за все, тим, наскільки в цілому в суспільному вимірі й в окремо взятій громаді більшість членів проводять узгоджену взаємодіяльність, для якої характерними є і синхронність, і цілеспрямованість, і усвідомленість, і обізнаність, і скоординованість, і взаємовиручка, і взаємодопомога; вони не порушують як морально-етичних основ, так і тих, що стосуються, наприклад, економічної діяльності в частині захисту економічної конкуренції, недопущення недобросовісної конкуренції, незаконного збагачення та ін.

Доступні для дослідження соціологічні обстеження говорять про ознаки можливої узгодженості діяльності населення України в довоєнний період, коли почали відбуватися трансформаційні зміни, пов'язані з переходом від планово-розподільної системи управління до ринково орієнтованої (табл. 6). Це свідчить про наявність суттєвих проблем в українському суспільстві, пов'язаних, зокрема, з трансформаційними змінами. Так, опитування за 30-річний період (1992—2021 рр.) демонструють, що, наприклад, станом на 1992 р. у більшості (66,3 %) населення існувало відчуття відсутнос-

Таблиця 5. Наскільки виконує чи не виконує сьогодні держава свої зобов'язання перед ветеранами російсько-української війни, % від загальної кількості відповідей

Варіанти відповідей (сумарно)	Терміни опитувань				
	липень 2022	січень 2023	вересень 2023	березень 2024	грудень 2024
«Скоріше виконує» і «цілком виконує»	69	53	33	25	25

Джерело: складено автором за: Образ ветеранів в українському суспільстві: грудень 2024. *Rating Group*. 2024. 19 груд. URL: <https://www.ratinggroup.ua/news/the-image-of-veterans-in-ukrainian-society> (дата звернення: 17.01.2026); Образ ветерана в українському суспільстві. 5—6 грудня 2024. Соціологічна група Рейтинг; Український ветеранський фонд. URL: https://cdn.prod.website-files.com/685c279caf66f4023ad2cab4/68d2b0e1c2cbf08499b97aad_rg_ua_veterans_1000_ua_122024_press_compressed.pdf

Таблиця 6. Окремі характеристики ознак узгодженості в поведінці населення України в період 1992—2021 рр., % до загального підсумку

Показники	Варіанти відповідей	Термін опитувань			
		1992	2006	2016	2021
Раніше люди краще почувалися, бо кожен знав, як вчинити правильно	Згоден	66,3	62,1	65,0	57,9
	Не згоден	11,4	25,5	23,0	26,0
	У цілому	77,7	87,6	88,0	83,9
Потрібно дуже багато доказів, щоб переконати людей у будь-якій істині	Згоден	65,8	68,3	67,2	68,2
	Не знаю	12,6	13,8	12,0	13,3
	У цілому	78,4	82,1	79,2	81,5
Який рівень Вашої довіри до співвітчизників?	Зовсім і переважно не довіряю	18,8	11,2	11,8	10,3
	Важко сказати, довіряю чи ні	46,5	41,9	31,8	41,7
	Переважно і цілком довіряю	30,2	46,7	56,0	47,7
Вміння жити в нових суспільних умовах	Не вистачає	52,6	30,5	33,5	32,8
	Важко сказати	31,8	36,4	27,5	27,3
	Вистачає	12,2	27,7	34,9	35,4
Проблема нині в тому, що більшість людей узагалі ні в що не вірять	Згоден	81,8	77,2	76,1	73,9
	Не знаю	11,5	15,8	16,3	16,2

Джерело: складено автором за: Паращевін, 2021; Результати національних щорічних моніторингових досліджень 1992—2021 років. Українське суспільство. Моніторинг соціальних змін. 30 років незалежності. 36. наук. праць. Київ, Інститут соціології НАН України, 2021. С. 635, 636, 639, 659. URL: <https://isnasu.org.ua/assets/files/monitoring/monitoring-2021dlya-tipografii.pdf>

ті необхідних знань і навичок для правильних вчинків, а 65,8 % вимагали вагомих доказів, щоб переконати людей у будь-якій істині. Ураховуючи, що у 1992 р. 18,8 % опитаних повідомили про відсутність довіри зовсім або про існування переважно недовіри до своїх співвітчизників, а 46,5 % не змогли визначитися, чи довіряють вони кому-небудь у своїй країні, то, по суті, це свідчило про посилення відчуття недовіри в суспільстві, оскільки переважно і цілком довіряли своїм співвітчизникам тільки 30,2 % опитаних. Співвідношення тих, хто переважно і цілком довіряли, і тих, хто зовсім і переважно не довіряли своїм співвітчизникам, становило всього 1,6 разу; чисельність тих, хто переважно і цілком довіряли, не досягла навіть половини. При цьому кількість тих, хто не змогли відповісти на це запитання, переважала і перших, і других, відповідно, у 2,5 і 1,5 разу. Таке превалювання станом на 1992 р. невизначеності говорить про достатню поширеність серед населення труднощів у досягненні узгодженості в спільній діяльності.

Результати обстежень (див. табл. 6) також свідчать, що для 52,6 % населення не вистачило вміння жити, а значить, і діяти в нових умовах життєдіяльності. За сукупністю наведених на той час результатів можна дійти висновку, що трансформаційні зміни початку 1990-х років проводилися в умовах, коли 81,8 % людей узагалі ні в що не вірили, тобто в Україні мала місце висока мотивація щодо відсутності узгодженості в поведінці серед широкого кола населення, хоча, зрозуміло, не всіх його верств. Наведені результати опитування охоплювали більшість населення, тобто їх можна вважати репрезентативними, отже, цілком очевидно, що в той період у країні існували соціальний фон і характерні для нього соціально-економічні умови, що перешкоджали розширенню економічної діяльності в нових умовах. Власне це, у свою чергу, сприяло економічному спаду, який розпочався в 1990-ті роки й унаслідок якого значна частина людей втратила роботу.

З 1992 р. минуло майже 15 років, і станом на 2006 р., коли Україну визнали країною з ринковою економікою, за якої діяльність узгоджується на засадах як обміну, так і розподілу й перерозподілу її результатів, ситуація суттєво не змінилася, хоча відбулися певні позитивні зрушення (див. табл. 6). Так, до 47,7 % зросла кількість тих, хто переважно і цілком довіряли співвітчизникам, і тих, кому вистачило вміння жити в нових умовах (хоча це не була навіть третина). Разом з тим на 4,2 в. п. зменшилася частка тих, хто не знали, як правильно діяти (проводити свою діяльність), але кількість тих, хто знали, правильно чи неправильно, зросла більш як удвічі. Наведені результати обстежень засвідчили, що невизначеність для населення, як проводити свою діяльність, залишалася стійкою ознакою протягом цих 15 років. У наступні 15 років ситуація поліпшилась, оскільки кількість тих, хто розумілися на оцінці правильності / неправильності своїх вчинків, знизилася станом на 2021 р. до 57,9 %. Наявні дані обстежень також свідчать, що питома вага тих, хто вміли жити в нових умовах, досягла 35,4 %, тобто за 30 років зросла на 23,2 в. п., хоча рівень тих, хто взагалі ні в що не вірять, залишився надвисоким (73,9 %), тобто знизився всього на 7,7 в. п. При цьому чисельність тих, для кого необхідно

дуже багато доказів, щоб переконатись у будь-якій істині, а значить, досягти згоди в спільних діях, зростає незначно і не сформувала необхідної більшості. Отже, станом на 2021 р. у суспільстві панувала досить висока невизначеність, тобто існували умови для порівняно низького рівня узгодженості в поведінці протягом усього періоду діяльності від початку трансформаційних змін у сфері економічних відносин, що і перешкоджало економічному розвитку. На мою думку, не випадково за 30 років трансформаційних змін у економіці рівень ВВП 1990 р. так і не був досягнутий, оскільки в країні існував відповідний соціальний фон як продуктивна функція соціальної взаємодії, що не сприяв масштабному розвитку економіки, а значить, економічна ситуація як форма соціальної дії, що організовує і визначає існуючий характер і способи економічної взаємодіяльності, достатньою мірою не виконувала своїх функцій. Як впливає з результатів соціологічних обстежень, у економічній діяльності населення продовжували домінувати соціальні дії традиційного характеру. Серед відомих, за М. Вебером, форм соціальної дії¹¹ замість цілеспрямованої цінності раціональної форми, визначеної поставленими цілями й ефективною і раціональною поведінкою, незважаючи на досягнуті зміни, домінувала традиційність, сформована в умовах колишньої планово-розподільної економіки. Одним з факторів для такого висновку є те, що, навіть після 30-річного періоду трансформацій, у 2021 р. більшість (57,9 %) опитаних вважали, що раніше люди почувалися краще, бо кожен знав, як вчинити правильно, а 68,2 % потребували дуже багато доказів, щоб переконатись у будь-якій істині, і при цьому 73,9 % висловлювали думку про те, що більшість людей ні в що не вірять.

Війна змінила характер взаємодіяльності населення, особливо в першооснові суспільного життя, оскільки боротьба за відстоювання незалежності стала його першоосною, що зумовило формування й розвиток багато в чому нових для України об'єднань. Зокрема, дані обстежень показали, що посилилася довіра до державного апарату, громадських і волонтерських організацій. Це відповідно активізувало співпрацю між активістами і владою, що стало результатом адаптації як населення, так і влади (незважаючи на перешкоди у взаємодії, суперечності й потрясіння, принесені збройною агресією), що сформувало необхідну умову для розвитку об'єднувальних процесів. Тепер завдання полягає в тому, щоб забезпечити нарощування адаптивних спроможностей для подолання соціальної ентропії, і це можна буде дійсно реалізувати в разі, коли повоєнний розвиток спиратиметься на соціалізацію (ресоціалізацію), у тому числі й у першу чергу економічну, з огляду на ті зміни в самосприйнятті та сприйнятті умов життєдіяльності, які відбулися під час війни, зокрема, унаслідок участі в бойових діях, оскільки війна змінює самосвідомість кожного. Зазначені складові соціалізації (самосприйняття, самопізнання, саморозвиток, самовираження) є тими глибин-

¹¹ Детально про зміст і характер виокремлених М. Вебером форм соціальної дії див.: Вебер, 2013.

ними (кореневими) суспільними опорами в народі, завдяки яким акумулюватимуться ресурси життєдіяльності, здатні продукувати енергію і для ведення війни, і для повоєнного розвитку, в тому числі й щодо розв'язання проблем взаємодії держави і суспільства, взаємовідносин влади і приватної власності. У повоєнних умовах ми змушені будемо повернутися до вирішення блоку питань, що стосуються дотримання прав власності та її захисту.

На шляху до розв'язання проблеми взаємодіяльності держави і суспільства, на що звертає увагу С. Хедлунд (Hedlund, 2011) і на що я звертав увагу раніше (Геєць, 2025), ключовим в умовах ринково орієнтованих відносин є «упорядкування прав власності», коли держава забезпечує права приватної власності за її суспільного визнання як основи для формування відповідних інституційних умов. Зауважимо, що в Україні ще в 1990-ті роки розпочалося, власне, суспільне визнання доцільності формування й розвитку приватної власності. На законодавчому рівні були ухвалені необхідні закони, а на мікрорівні населення в масовому порядку взяло участь у приватизації державного майна. Разом з тим ці зміни не дали бажаних результатів, перш за все, у частині формування умов для досягнення стійкого економічного зростання. Однією з тодішніх фундаментальних проблем було і багато в чому залишається й сьогодні те, що в структурі необхідних змін відповідних цінностей і способів їх формування лежать, радше, навички, за змістом і характером зумовлені попередньою соціально організованою життєдіяльністю, яка була характерна суспільству, де домінував колективізм. Трансформаційні зміни, що розпочалися в 1990-ті роки на шляху роздержавлення власності й формування ринкових відносин, мали забезпечувати перехід від домінуючого колективізму до домінуючого індивідуалізму. В суспільстві, де має місце ринково орієнтована діяльність у сфері економіки, як відомо, превалює схильність до індивідуалізму і на цій основі можлива відповідна соціальна й політична організація його життєдіяльності. У суспільстві також може домінувати схильність до індивідуалізму чи консерватизму, і на цій основі також можлива відповідна соціальна і політична організація життєдіяльності. Так, «індивідуалізм визначає систему цінностей, теорію людської природи і віру в певні політичні, економічні, соціальні та релігійні порядки. У індивідуалізмі всі цінності концентруються на людині, індивідуум — найвища цінність, а всі індивідууми рівні з моральної точки зору»¹². Разом з тим приватизація і формування приватної власності, будучи ключовими складовими необхідних реформ, які були спрямовані на становлення в Україні ринково орієнтованої економіки і реально відбувалися в ході трансформації її економіки до ринку, засвідчили, що далеко не повною мірою вони супроводжувалися процесами, які відповідали формуванню цінностей індивідуалізму. В результаті змін населення не отримало морального задоволення від результатів функціонування приватної власності, яка сформувалася в процесі трансформації.

---

¹² Encyclopedia Britannica. Vol. 1. URL: https://archive.org/details/vol1_20190924/page/n117/mode/2up

Результати соціологічних обстежень наслідків становлення в Україні інституту приватної власності, який у соціальному плані пов'язаний з індивідуальними ознаками володіння власністю, засвідчили суттєві проблеми з визнанням відповідних ціннісних ознак для особистості, притаманних індивідуалізму. Започатковані в 1996 р. в Інституті соціології НАН України обстеження за Інтегральним індексом соціального самопочуття (ІСС) засвідчили, що на початку цих обстежень Україна знаходилася нижче умовного нуля (40 балів), що говорило про відсутність задоволення потреб на індивідуальному рівні (табл. 7). І тільки на кінець 30-річного періоду проведення реформ країна вийшла за ІСС на умовний нуль.

Водночас проведені Інститутом соціології НАН України обстеження ставлення населення до приватної власності показали суттєві зміни в поглядах українців як на процеси формування приватної власності, так і на її наслідки (табл. 8).

Дослідження Інституту соціології НАН України за 30 років незалежності засвідчили суттєву трансформацію в Україні поглядів населення щодо такого соціально-психологічного феномену, як приватна власність, володіння якою має в першу чергу відповідні психологічні ознаки, пов'язані як з проявом, так і з правом на індивідуальне володіння власністю, оскільки саме вони значною мірою концентруються на людині як індивідуумі, по відношенню до сукупності яких має досягатися рівність з морально-етичної точки зору. Як бачимо з даних табл. 8, на початку змін населення досить позитивно ставилося до приватизації малих підприємств і землі (такі оцінки більш як у 4 рази переважали негативні). Що стосується великих підприємств, то співвідношення позитивних і негативних відповідей було досить близьким, хоча чисельність тих, хто не мали чіткої відповіді, була в 1,5—1,6 разу вищою. Стосовно ставлення опитаних до приватизації великих підприємств, то чисельність тих, хто оцінили її позитивно, станом на 2021 р. знизилася в 1,4 разу, а співвідношення тих, хто скоріше негативно ставилися, і тих, хто позитивно, зросло майже в 3 рази (в 1992 р. — близько 1,3 разу). Вказані результати можна інтерпретувати так, що масштаби суспільної поляризації думок населення стосовно змісту і характеру процесів формування приватної власності шляхом її роздержавлення за 30 років значно розширилися.

Така сама динаміка спостерігалася й щодо зміни ставлення населення до приватизації малих підприємств. За перші 15 років формування ринкової економіки, тобто з 1992 по 2006 р., чисельність тих, хто негативно сприймали ці процеси, зростає більш як удвічі, а кількість тих, хто ставилися до таких змін позитивно, знизилася майже в 1,3 разу. В наступні 15 років питома вага тих, хто негативно оцінювали так звану малу приватизацію, продовжувала зростати і за 30-річний період збільшилася майже у 2,3 разу, тоді як питома вага позитивістів знизилася в 1,8 разу. Станом на 2021 р., тобто за 30 років формування інституту приватної власності, у поглядах на процеси розвитку малого бізнесу, який у ринково організованій економіці виконує важливу, особливо в соціальному плані, функцію, населення розділилося на приблиз-

но три рівні частини. Такий розподіл думок щодо малого бізнесу, який несе на собі соціальну відповідальність і є найбільш поширеним серед населення, яке в індивідуальному порядку володіє власністю, був неоднозначним, що посилювало розшарування суспільства, стаючи соціальною базою для його поглиблення і зростання недовіри.

Таблиця 7. Динаміка Інтегрального індексу соціального самопочуття в Україні за період 1996—2021 рр., діапазон шкали ІСС від 20 до 60 балів (40 балів — середнє значення (умовний нуль), нижче якого — негативний рівень задоволення потреб), бали

Показник	Термін опитувань				
	1996	2006	2016	2020	2021
ІСС	35,1	38,3	38,9	40,0	40,8

Джерело: складено автором за: Паращевін, 2021; Результати національних щорічних моніторингових досліджень 1992—2021 років. Українське суспільство. Моніторинг соціальних змін. 30 років незалежності. 3б. наук. праць. Київ, Інститут соціології НАН України, 2021. С. 666. URL: <https://isnasu.org.ua/assets/files/monitoring/monitoring-2021dlya-tipografii.pdf>

Таблиця 8. Зміна ставлення населення до передання в приватну власність (приватизації) майна підприємств у період 1992—2021 рр., % до загального підсумку

Варіанти відповідей щодо приватизації	Терміни опитувань			
	1992	2006	2016	2021
Великих підприємств:				
скоріше негативно	31,6	67,2	62,3	53,5
важко сказати	41,8	21,8	23,6	28,0
скоріше позитивно	25,1	10,6	13,8	17,9
Малих підприємств:				
скоріше негативно	13,6	28,6	36,7	34,7
важко сказати	28,8	27,3	30,5	33,4
скоріше позитивно	56,2	43,4	32,2	31,0
Землі:				
скоріше негативно	13,9	52,8	58,9	51,2
важко сказати	21,8	22,8	24,1	27,0
скоріше позитивно	63,5	23,8	16,7	20,7

Джерело: складено автором за: Паращевін, 2021; Результати національних щорічних моніторингових досліджень 1992—2021 років. Українське суспільство. Моніторинг соціальних змін. 30 років незалежності. 3б. наук. праць. Київ, Інститут соціології НАН України, 2021. С. 624. URL: <https://isnasu.org.ua/assets/files/monitoring/monitoring-2021dlya-tipografii.pdf>

Проблема приватної власності на землю як найбільш важливий природний ресурс, яким володіє Україна навіть у світовому вимірі, є надзвичайно важливою в економічному відношенні й досить чутливою в соціальному. На початку змін серед населення масово переважала питома вага тих, хто позитивно ставився до приватизації землі, яка здебільшого перебувала в розпорядженні колгоспів і радгоспів, за винятком присадибних ділянок. Населення вважало, що розпаювання колгоспної землі розширить можливості її використання в інтересах більшості, тобто формування приватної власності на землю збігалось в соціальному плані з економічними інтересами населення, зайнятого в першу чергу в колгоспах і радгоспах. Саме це зумовило більш як чотириразове (4,6 разу) переважання питомих ваг тих, хто були за приватизацію землі. Але перші 15 років змінили ситуацію з точністю до навпаки. Станом на 2006 р. чисельність тих, хто позитивно ставився до приватизації, знизилась у 2,2 разу, і далі це співвідношення поглибилося, сягнувши у 2021 р. вже майже 2,5 разу. В підсумку, питома вага тих, хто скоріше негативно ставився до приватизації землі, зростає майже в 3,7 разу, а тих, хто позитивно, — знизилась в 3,1 разу. Як бачимо, розрив у протилежних змінах настроїв українців щодо приватизації землі в напрямі її недоцільності є не тільки значним у кількісному вимірі, а й, і це найголовніше, справляє відчутний вплив на соціальні процеси, оскільки початково позитивне ставлення до очікуваних змін щодо приватної власності на землю в Україні не дістало свого підтвердження. Останнє означає, що ті індивідуальні цінності, які мали концентруватись як процес значущих сенсів для розвитку індивідуалізму, на яких фокусувалося населення щодо володіння землею і використання для економічної діяльності на індивідуалізованому рівні, не реалізувалися тією мірою, на яку чекали на початковому етапі трансформаційних змін.

Коли масова приватизація тільки започатковувалась, у цілому позитивні настрої населення щодо зміни форми власності й можливого індивідуального володіння активами формували позитивні очікування безпосередньо щодо цих реформ. Обстеження Інституту соціології НАН України засвідчили, зокрема, у 2002 р., що кількість тих, хто вважали за необхідне поєднати державне управління і ринкові методи господарювання, переважала чисельність тих, хто хотіли повернутися до планової економіки на основі повного державного обліку й контролю, майже в 1,6 разу, і це співвідношення залишалося стабільним і у 2021 р. Така стабільність у настроях населення говорить про постійне й масове бажання реалізувати індивідуальні здібності в умовах налагодження з боку держави ринково організованої діяльності замість державного контролю й обліку, що існував у минулому. Це означає, що орієнтація на реалізацію індивідуальних здібностей передбачає наявність у людини всіх цінностей, які є основою сучасного розуміння політики людиноцентризму. Разом з тим сучасна ідеологема людиноцентризму, яка притаманна настроям населення України, у процесі приватизації була такою за формою, але не відбулася за змістом, оскільки за 30 років трансформаційних змін нерівність поглибилась, а рівень бідності, за даними Світового банку, у

2020 р. досяг 50 %¹³. При цьому рівень бідності характеризується відсотком населення, яке живе за національним рівнем бідності.

Обстеження, що охопило 30-річний період, у 2021 р., тобто перед війною, дозволило оцінити ПСС. Отриманий результат показав, що цей індекс досяг в Україні граничної межі, за якої можна було очікувати зміни тенденції на краще, хоча той самий моніторинг 2021 р. показав, що в Україні для більшості (52,7 % опитаних) населення умови життя були в цілому погані, у динаміці (1996—2021) на індивідуальному рівні зросли ініціативність і самостійність у розв'язанні життєвих проблем. Якщо у 1996 р. такі індивідуальні ознаки були присутні у 30,4 % опитаних, у 2006 р. — 40 %, то станом на 2021 р. — 41,8 % опитаних. Кількість же тих, для кого такої ініціативності не вистачало, знизилася з 26,3 % у 1996 р. до 24,3 % у 2021 р. Разом з тим має турбувати те, що до захисту своїх прав та інтересів юридичною дією, тобто на індивідуальному рівні, в 1996 р. не вдавалося 46,9 % опитаних; у 2021 р. цей показник знизився на 3,2 в. п. — до 43,7 %, хоча умови життя були доволі погані для 52,7 % опитаних¹⁴, і при цьому 52,1 % були скоріше незадоволені змінами, які відбувалися в Україні на час опитування.

Отже, можна стверджувати, що в Україні є певні проблеми з проявом індивідуалізму й існують підстави для реалізації такого соціально-психологічного феномену, як конформізм. При цьому зауважимо, що зміст і характер економічної соціалізації в умовах домінування індивідуалізму і конформізму є відмінними, оскільки змінюють мотивацію до організації економічної діяльності. Стосовно конформізму, то для його соціально-психологічного феномену, в тому числі для конкретної особистості, характерно «...змінювати переконання, поведінку, установки під тиском суспільства, щоб відповідати нормам. Конформізм у психології розглядають як важливий механізм соціальної взаємодії, підтримання громадського порядку, але також як джерело придушення індивідуальності»¹⁵, що, цілком зрозуміло, є протилежністю до означеного соціально-психологічного феномену, який властивий індивідуалізму. Водночас існуюча різноманітність у конформізмі, у свою чергу, може давати доволі позитивні результати й позитивно впливати на розвиток, у разі якщо особистість, наприклад, дотримується так званого раціонального (за класифікацією Д. Потєєва) конформізму. Останнє означає дотримання такої поведінки, коли особистість ухвалює рішення на підставі всіх доводів «за» і «проти», тобто коли думка більшості вважається обґрунтованою. У такому

¹³ World Bank Open Data. *World Bank*. URL: <https://data.worldbank.org/> (дата звернення: 29.01.2026).

¹⁴ Паращевін, 2021; Результати національних щорічних моніторингових досліджень 1992—2021 років. Українське суспільство. Моніторинг соціальних змін. 30 років незалежності. Зб. наук. праць. Київ, Інститут соціології НАН України, 2021. С. 663, 672. URL: <https://isnasu.org.ua/assets/files/monitoring/monitoring-2021dlya-tipografii.pdf>

¹⁵ Потєєв Д. Що таке конформізм і нонконформізм. *Системне налагодження життя. Підвищення ефективності, свідомості та щастя*. 2024. 28 вер. URL: <https://sistem-life.com/ua/blog/conformism-is> (дата звернення: 14.03.2025).

разі результативність діяльності має мультиплікацію за рахунок сумарної дії усіх разом і кожного зокрема. Це допомагає у формуванні соціальної безпеки, що може стосуватись як окремих груп, так і суспільства в цілому, якому може загрозувати нестабільність соціального характеру, подолання (а точніше, недопущення) якої пов'язано з використанням продуктивної функції соціальної взаємодії у тій частині, що відкриває процес входження України до ЄС.

За таких умов майбутні соціальні дії трансформуватимуть відповідні складові для економічної соціалізації, яка, у свою чергу, забезпечуватиме як розвиток економічного середовища, так і компенсацію тих ринкових збоїв, які виникли в результаті попередніх трансформацій, і люди, відповідно, матимуть можливості для посилення довіри один до одного як ключової умови успішного розвитку економіки. На мою думку, для досягнення необхідних змін у переконаннях українців, зокрема в їхній індивідуальній поведінці, на фоні можливого розгортання в Україні процесів конформізму слід використати єдність поглядів українського суспільства на доцільність вступу до Європейського Союзу. Саме це може стати реальною основою тієї соціальної дії, яка посилить ступінь довіри. Єдність у поглядах (згідно з даними обстежень (табл. 9), в Україні досить високий рівень позитивної оцінки вступу до Європейського Союзу) формуватиме відповідний конформізм, який може бути виправданим у тому, щоб відповідати сучасним усталеним поглядам на соціальну взаємодію, спрямовану на підтримку стабільності в суспільстві. У 2000 р. вступ до ЄС підтримували 56 % опитаних проти 9,6 % тих, хто скоріше негативно ставилися до нього, тобто позитив переважав негатив майже в 6 разів. На час визнання факту формування в Україні ринкової економіки, тобто у 2006 р., позитивних відповідей було вже значно менше, але вони ще переважали негативні у 2,3 разу, залишившись на тому самому рівні й у 2021 р. З початком війни підтримка населення щодо вступу України до ЄС зросла до абсолютних значень.

Наведені результати, отримані як на початку трансформаційних змін, так і в подальшому, свідчать про те, що в Україні переважав прошарок насе-

Таблиця 9. Динаміка ставлення населення до вступу України в Європейський Союз, % від загальної кількості відповідей

Варіанти відповідей	Термін опитувань			
	2000	2006	2016	2021
Скоріше негативно	9,6	18,8	29,5	21,3
Важко сказати	34,4	36,9	22,5	30,0
Скоріше позитивно	56,0	44,1	48,0	48,3

Джерело: Паращевін, 2021; Результати національних щорічних моніторингових досліджень 1992—2021 років. Українське суспільство. Моніторинг соціальних змін. 30 років незалежності. 36. наук. праць. Київ, Інститут соціології НАН України, 2021. С. 631. URL: <https://isnasu.org.ua/assets/files/monitoring/monitoring-2021dlya-tipografii.pdf>

лення, який може виступити тією суспільною силою, що здатна реалізувати механізм соціальної взаємодії у напрямі підтримки в країні стабільності суспільного ладу на засадах так званого раціонального конформізму в частині досягнення позитивних результатів у суспільній взаємодії. Остання одночасно спрямовуватиметься і на подолання, зокрема, сформованої за роки трансформаційних змін поляризації суспільстві, і на недопущення подальшого поглиблення рошарування в суспільстві, коли 52,7 % опитаних мають у цілому погані умови життя, а також зміцнить упевненість у майбутньому, оскільки за весь період спостережень (1992—2021) у більш як 80 % опитаних існувала думка, що все є таким хитким, що може відбутися все що завгодно¹⁶. Таким чином, в Україні існує переважна більшість, яка може забезпечити успіх у розв'язанні ряду серйозних соціальних проблем на шляху вступу до Європейського Союзу, і її слід розглядати як опору з ендогенною і екзогенною складовими, що досягається як сила взаємодії однозначної спрямованості.

ВИСНОВКИ

Трансформація економічної соціалізації населення як форми соціальної дії в умовах, що склалися в процесі становлення й подальшого розвитку ринково орієнтованої моделі економіки, має спрямовуватися на формування й реалізацію економічних свобод, відстоювання прав власності й досягнення бажаних часток приватної власності в бізнесі. Завдання полягає в тому, щоб у результаті економічної соціалізації у ринково орієнтованому економічному просторі коливання в уподобаннях населення та його діяльності супроводжувалися трансформацією інституційної діяльності апарату управління в аспекті підвищення рівня довіри до нього. Для цього діяльність останнього має бути спрямована на ефективне використання ресурсів і подолання розбалансованості в діяльності держави, бізнесу й населення, а також на розв'язання існуючих проблем, у тому числі в системі відносин «держава — власність», з огляду на наявні коливання в процесах приватизації / реприватизації і захисту прав власності.

Вирішення існуючих в Україні проблем із захистом прав власності, який має забезпечувати держава, пов'язано з підвищенням довіри до влади з боку населення як достатньої умови. В Україні цього можна досягнути завдяки розширенню взаємодії населення і громадських організацій (рівень довіри до яких має тенденцію до підвищення) з подальшим посиленням громадянської активності, у тому числі й щодо участі в управлінні економікою. Така діяльність є одним із способів розширення впливу економічної соціалізації на процеси взаємодії населення і державного сектору, діяльність якого вдос-

---

¹⁶ Парашевін, 2021; Результати національних щорічних моніторингових досліджень 1992—2021 років. Українське суспільство. Моніторинг соціальних змін. 30 років незалежності. Зб. наук. праць. Київ, Інститут соціології НАН України, 2021. С. 634. URL: <https://isnasu.org.ua/assets/files/monitoring/monitoring-2021dlya-tipografii.pdf>

коналюватиметься в процесі очікуваної реалізації Стратегії державного (публічного) управління України на 2026—2030 рр. Як очікується, цей напрям має розвиватися саме державою. Населення ж і громадські організації, за поки що наявної поляризації поглядів на успішну взаємодію з апаратом управління, на фоні обмеження можливостей для розвитку індивідуалізму, мають пов'язуватися з дотриманням засад такого соціально-психологічного феномену, як конформізм, а в майбутньому — раціональний конформізм. Останній в Україні може бути позитивно сприйнятий і реалізований, оскільки рішення особистості, яка дотримується раціонального конформізму, — це результат сприйняття всіх доводів «за» і «проти», де думка більшості є обґрунтованою. Оскільки українці в основному підтримують вступ країни до ЄС, то спрямованість на економічну соціалізацію в процесі формування переконань і усталених (у тому числі й в індивідуальній поведінці) ознак, характерних для економічної діяльності країн ЄС, дають підстави для суспільної стабільності в Україні, що, у свою чергу, в сукупності може бути опорою для воєнно-повоєнного відновлення її економіки. З огляду на те, що така успішність передбачає відповідні процеси економічної соціалізації, насамперед економічного змісту, які охоплюють усі верстви населення, потрібно розробити певні пропозиції з оцінювання ступеня відповідності процесів соціалізації в Україні та країнах — членах ЄС. Це дуже важливо, оскільки залежно від того, як відбуватиметься економічна соціалізація в Україні з урахуванням фактора ЄС, слід опрацювати ті напрями її розвитку, які забезпечать досягнення можливого успіху на засадах раціонального конформізму. Ці питання вимагають подальших досліджень.

Статтю підготовлено в рамках виконання наукового проекту «Формування структуроутворюючих опор воєнно-повоєнного економічного розвитку України», здійснюваного в ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України» (№ державної реєстрації 0126U001546).

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

- Гець, В. (2024). Економічна соціалізація на шляху до солідарного конструювання реальності. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 4. 27—50. <https://doi.org/10.15407/sociology2024.04.027>
- Гець, В. (2025). Трансформація змісту і структури економічної соціалізації у системі «держава — власність». *Економіка України*. 68. 7(764). 3—25. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2025.07.003>
- Arrow, K. (1969). *The Organization of Economic Activity: Issues Pertinent to the Choice of Market versus Non-market Allocation*. Washington DC, Joint Economic Committee of Congress. P. 1—16. URL: <https://msuweb.montclair.edu/~lebelp/psc643intpolecon/arrownonmktactivity1969.pdf>
- Уильямсон, О. (1996). *Экономические институты капитализма. Фирмы, рынки, «отношенческая» контракция*. Пер. с англ. СПб., Лениздат; CEV Press. 702 с. URL: <https://dahliniversitymanagementinstitute.wordpress.com/wp-content/uploads/2016/10/w-1996.pdf>
- Banfield, E. (1958). *The Moral Basis of a Backward Society*. Research Center in Economic Development and Cultural Change. The University of Chicago; Glencoe, Illinois, The

- FreePress.204p.URL:<https://coromandal.wordpress.com/wp-content/uploads/2011/02/edward-c-banfield-the-moral-basis-of-a-backward-society.pdf>
- Парашевін, М. (2021). Результати національних щорічних моніторингових досліджень 1992—2021 років. В: Українське суспільство. Моніторинг соціальних змін. 30 років незалежності. Зб. наук. праць. Київ, Інститут соціології НАН України. 715 с. С. 634—641. URL: <https://isnasu.org.ua/assets/files/monitoring/monitoring-2021dlya-tipografii.pdf>
- Siegmund, U. (1996). Are there nationalization-privatization cycles? A theoretical survey and first empirical evidence. *Kiel Working Papers*. № 757. 40 p. URL: <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/46855/1/257762795.pdf>
- Tocqueville, A. de (2002). *Democracy in America*. State Electronic Classics Series Publication. The Pennsylvania State University. 835 p. URL: <http://seas3.elte.hu/coursematerial/LojkoMiklos/Alexis-de-Tocqueville-Democracy-in-America.pdf>
- Вебер, М. (2013). *Господарство і суспільство*. Пер. з нім. Київ, Видавничий дім «Всесвіт». 1112 с.
- Hedlund, S. (2011). *Invisible Hands, Russian experience and social science. Approaches to Understanding Systemic Failure*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9781139003612>

Надійшла 11.03.2026
Прорецензована 25.03.2026
Доопрацьована 31.03.2026
Підписана до друку 03.04.2026
Оприлюднена 22.04.2026

REFERENCES

- Heyets, V. (2024). Economic socialization on the way to solidarity construction of reality. *Sociology: Theory, Methods, Marketing*. 4. 27—50. <https://doi.org/10.15407/sociology2024.04.027> [in Ukrainian].
- Heyets, V. (2025). Transformation of the content and structure of economic socialization in the system “state — property”. *Economy of Ukraine*. 68. 7(764). 3—25. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2025.07.003> [in Ukrainian].
- Arrow, K. (1969). *The Organization of Economic Activity: Issues Pertinent to the Choice of Market versus Non-market Allocation*. Washington DC, Joint Economic Committee of Congress. P. 1—16. URL: <https://msuweb.montclair.edu/~lebel/psc643intpolecon/arrownonmktactivity1969.pdf>
- Williamson, O. (1996). *The economic institutions of capitalism. Firms, markets, relational contracting*. Saint-Petersburg. 702 p. URL: <https://dahluniversitymanagementinstitute.wordpress.com/wp-content/uploads/2016/10/w-1996.pdf> [in Russian].
- Banfield, E. (1958). *The Moral Basis of a Backward Society*. Research Center in Economic Development and Cultural Change, The University of Chicago; Glencoe, Illinois, The FreePress.204p.URL:<https://coromandal.wordpress.com/wp-content/uploads/2011/02/edward-c-banfield-the-moral-basis-of-a-backward-society.pdf>
- Parashchevin, M. (2021). Annual nationwide survey results for the years 1992—2021. In: *Ukrainian society. Monitoring of social changes. 30 years of independence*. Kyiv. 715 p. P. 634—641. URL: <https://isnasu.org.ua/assets/files/monitoring/monitoring-2021dlya-tipografii.pdf> [in Ukrainian].
- Siegmund, U. (1996). Are there nationalization-privatization cycles? A theoretical survey and first empirical evidence. *Kiel Working Papers*. No. 757. 40 p. URL: <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/46855/1/257762795.pdf>

- Tocqueville, A. de (2002). *Democracy in America*. A Penn State Electronic Classics Series Publication. The Pennsylvania State University. 835 p. URL: <http://seas3.elte.hu/coursematerial/LojkoMiklos/Alexis-de-Tocqueville-Democracy-in-America.pdf>
- Weber, M. (2012). *Economy and Society*. Kyiv. 1112 p. [in Ukrainian].
- Hedlund, S. (2011). *Invisible Hands, Russian experience and social science. Approaches to Understanding Systemic Failure*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9781139003612>

Received on March 11, 2026

Reviewed on March 25, 2026

Revised on March 31, 2026

Signed for printing on April 3, 2026

Published on April 22, 2026

Valeriy Heyets, Dr. Sci. (Econ.), Prof., Academician of the NAS of Ukraine, Honored Worker of Science and Technology of Ukraine, Editor-in-Chief of the journal "Economy of Ukraine", Director Institute for Economics and Forecasting of the NAS of Ukraine 26, Panasna Myrnoho St., Kyiv, 01011, Ukraine

TRANSFORMATION OF ECONOMIC SOCIALIZATION
AS A FORM OF SOCIAL ACTION IN WARTIME AND POST-WAR
DEVELOPMENT OF UKRAINIAN ECONOMY

Economic socialization as a form of social action within the Weberian approach to its interpretation is considered as such that can both determine the rationality and efficiency of economic activity and be characterized by traditionality. If economic socialization, being a form of social action, has features of rationality and efficiency of economic activity, then it involves both the development of the economic environment and compensation for its market failures. The individual in this case acts on the principles of ratio. And if the characteristics of traditionality are present, economic socialization is dominated by those features of social action that are the result of previous skills and traditions. For achieving constructiveness in economic activity, the level of trust between its agents is important, therefore both the level of trust among the population of Ukraine as a whole and trust of the population and non-governmental organizations in the management apparatus that performs the functions of the state are of particular significance.

In Ukraine, economic socialization as a form of social action is shown to be dominated by traditions amid a low trust, which further reduces the effectiveness of the already rather slow 30-year transformation of economic socialization in the direction of rationality and efficiency of economic activity on the principles of individualism. The limitations of the possibility of using the latter for social organization of life are proven, the expediency of rational conformism, the prevalence of which in Ukraine can ensure unity of views on the country's future accession to the European Union, is substantiated. In turn, such unity of views among the population of Ukraine is the consolidating force that will contribute to the successful implementation of the cohesion policy.

Keywords: *economic socialization; trust; non-governmental and volunteer organizations; veterans; property rights; value orientations; secondary socialization; social pillars; institutional capacity; social rights; self-development.*